

Názory na čarodějnictví u Nigerijců žijících v České republice

Petra Jeřábková

Nigerijská etnická komunita v České republice není příliš velká, celkový počet jejích členů se pohybuje přibližně okolo 200 osob.¹ Přestože je evropsky propojená a její členové často migrují v rámci Evropy, tvoří sevřenou komunitu se silnými přátelskými vazbami, s osobitými kulturními projevy a svébytným pohledem na svět. K názorovému vybavení těchto Nigerijců patří i vlastní pojetí víry a náboženství. V rámci šíře pojatého výzkumu, který jsem realizovala v letech 2000–2004 v Praze a dalších městech Čech,² jsem se zabývala i touto otázkou.

Nigerijskou komunitu v ČR v naprosté většině tvoří příslušníci dvou nejpočetnějších nigerijských národů Ibo a Joruba. Tyto národy, které obývají hlavně jižnější polovinu Nigérie, se hlásí ke křesťanským církvím. Tedy Nigerijci žijící v současné době na území České republiky se deklarují jako křesťané.

Svou kulturní identitu i v ČR Nigerijci odvozují od výchozí státní, národní a kmenové příslušnosti a také od vlastního kulturního prostředí. Nejdůležitější místo v žebříčku jejich hodnot zaujímá rodina. Základními kulturními projevy, od nichž odvozují svou totožnost v evropském prostředí, jsou především strava, jazyk, pevné sociální vazby v rámci komunity, pojetí víry a obřadnost.

Ve všech formálních projevech životního stylu, projevech, které jsou viditelné a většinovou společností zaregistrovatelné, se Nigerijci rychle přizpůsobují. Mají vstřícný postoj k přijímání kultury majoritní společnosti. Uvnitř komunity, kam majoritní společnost nemá běžně přístup, však funguje výhradně africký

¹ Podle údajů Unie Nigerijců žijících v České republice (UNCR) je oficiálně registrováno okolo 200 Nigerijců – údaj platný k září 2003. Nigerijskou komunitu tvoří převážně muži ve věku od 22 do 36 let.

² Výzkum jsem realizovala technikou polostrukturovaných interview. Svůj výklad zakládám na výpovědích dvaceti tří respondentů. Z nich naprostá většina byli muži, avšak přesto jsem zaznamenala názory dvou žen.

model chování a komunikace. Projevuje se v pevných sociálních vztazích, v závaznosti pomoci uvnitř komunity, ve společném vědomí odlišnosti a z toho plynoucí vzájemné morální podpory. Je vybudován na vlastní nepsané hierarchii, která se opírá jednak o generační princip a jednak o princip společenské úspěšnosti.

Rytmus života Nigerijců určuje řada okolností. Jednou z nich jsou věrské představy. V nich paralelně existují a někdy se i prolínají křesťanství a tradiční africké kultury. Reálný svět Nigerijců existuje jak v jevech, jimž evropská kultura přičítá objektivní rozměr, tak v představách, kterým bychom přiřkli vysokou míru subjektivity či transcendentálnosti. Provázanost obou složek se promítá nejen do společenského života, ale i do všech běžných úkonů spojených s péčí o rodinu a dům³, s hygienou, stravováním a stolováním.

Nigerijci neustále hledají příčiny a původce zla, neštěstí a nemocí. Jsou přesvědčeni, že nepříznivé události se nemohou stát samy od sebe. V jejich chápání světa neexistuje pojem náhoda. Všechny události jsou podle předávané tradice někým předem naplánovány a způsobeny. Nigerijci nevěří na přirozené příčiny, posuzují všechny události z hlediska působení neviditelných sil a magie. Zvláště nejrůznější nemoci a smrt jsou připisovány negativnímu působení některého z nepřátel či duchů. Události, které Evropané označují za nehody, jsou pro Nigerijce projevem tajemné síly, která působí na jedince nebo na skupinu.

Respondenti se na můj popud snažili nalézt situace, u kterých je možné vyloučit použití magie. Jako jedinou možnost připustili vraždu v afektu. Po mnoha pochybnostech však v podstatě odmítli i tuto výjimku. Nakonec se shodli, že snad pouze smrt, která je způsobena jako okamžitá odvěta za nějaký zločin (například za smrt způsobenou při autonehodě nebo krádež) není ovlivněna použitím magie, neboť nepříznivá událost nemohla být předpokládána.⁴

Nejčastějším vysvětlením pro neobvyklé události je použití voodoo nebo čarodějnictví, v jejichž existenci příslušníci nigerijské komunity velmi silně věří. Celý jejich život je provázen obavami z použití magie proti vlastní osobě. Čarodějnictví a voodoo jsou pro Nigerijce dva pojmy, mezi kterými rozlišují. Je však velmi složité nalézt mezi nimi přesnou hranici a přesně je definovat. V interpretacích samotných Nigerijců se v mnohém se překrývají, ale častěji je voodoo prezentováno jako nástroj čarodějnictví.

³ Když Nigerijci hovoří o domu, nerozlišují mezi vilou či bytem. V jejich představách je dům intimním, přesně vymezeným prostorem, do něhož nemůže vstoupit kdokoliv. Např. Nigerijci považují za nepřipustné, když někdo náhodně zazvoní u jejich dveří nebo přijde neohlášen.

⁴ V Nigérii je běžné brát spravedlnost do vlastních rukou a zločince nebo viníka potrestat okamžitě na místě bez oznámení incidentu policii (například je-li chycen v domě zloděj, majitel ho na místě zabije).

Nigerijci vykládají voodoo jako magický rituál, který bývá prováděn (nejčastěji na objednávku u čaroděje) za použití nadpřirozených sil a obětování duchům a je namířen proti konkrétnímu člověku s jasným úmyslem ho poškodit, ublížit mu, případně ho zabít, v lepším případě pouze „očarovat“ a přimět ho, aby se choval požadovaným způsobem (např. milostná magie). Příčiny použití voodoo jsou různé, mezi nejčastější patří závist, žárlivost a soutěživost.

Působení voodoo nikdo nezpochybňuje. Pokud se po vykonání rituálu nedostaví očekávaný výsledek, není zpochybňována podstata voodoo, pouze schopnosti a „pravost“ čaroděje, který rituál prováděl. („*Když jsem žil ve Vídni, potřeboval jsem se nutně oženit, abych získal občanství. Proto jsem jel do Nigérie provést voodoo, které způsobí, že každá žena, která mě uvidí, se do mě okamžitě zamiluje. Ale nefungovalo to, protože po návratu do Vídně ode mne utekly i ty ženy, které jsem doposud měl. Ten čaroděj byl falešný.*“)⁵

Velmi často je voodoo praktikováno mezi příbuznými. Přičemž vzdálenosti pro jeho účinnost nejsou překážkou. Nigerijci tedy věří, že objednané voodoo v Nigérii je může zasáhnout např. i v ČR. Proto pokud se příslušníkům nigerijské komunity v České republice stane nějaká nepříjemnost nebo neštěstí, první podezření většinou padne na příbuzné a sousedy žijící v Nigérii, kteří jim mohou závidět lepší život v Evropě. Voodoo tak spojuje Nigerijce žijícího v ČR s jeho příbuznými, sousedskou komunitou a příslušníky vlastní společnosti v Nigérii. Takto je pěstováno a respektováno Nigerijci, kteří žijí v Praze a dalších českých městech.

Mezi Nigerijci, kteří působí na území České republiky, není nikdo, kdo by voodoo přímo praktikoval. Proto v případě potřeby cestují z ČR do Nigérie, kde tento rituál na jejich žádost provede místní čaroděj. Následky voodoo pak mohou podle představ Nigerijců stihnout nejen nigerijského rivala, nepřítel či obět vlivu, ale jakéhokoliv člověka, tedy i Čecha.

Voodoo i magie se promítá nejen do soukromého a pracovního života, ale také do života společenského, a to i v rovině mezinárodní. Voodoo Nigerijci používají například při národních a mezinárodních fotbalových utkáních, aby si tým zajistil vítězství. Negativní síly jsou pomocí rituálu nejčastěji namířeny proti brankáři soupeřícího týmu, který v kritický moment, kdy míč letí do brány, ho buď vůbec nevidí nebo jich vidí několik najednou a neví, který je ten pravý. Zároveň jsou před utkáním prováděny rituály obranné, které mají zajistit ochranu proti voodoo, které by mohl použít soupeř.

Nigerijci jsou přesvědčeni, že voodoo používají také příslušníci nigerijské

⁵ Výpověď respondenta G. K.

mafie k podvodnému získávání velkých finančních částek od prosperujících zahraničních podnikatelů. „*Musí používat voodoo. Žádný European přece není tak hloupý, aby se tak snadno nechal podvést.*“⁶

Silná víra v existenci neviditelných sil, které ovlivňují každodenní činnosti, a v moc magie, která tyto síly eliminuje nebo iniciuje, je utvrzována a systematizována členstvím v tajných společnostech.⁷ Členství v tajných společnostech, které je důležité pro společenské postavení a osobní prestiž Nigérijce, mu zároveň poskytuje jistotu, ochranu před negativními silami a zasvěcuje ho do tajemství magie. Odchodem do Evropy není členství v tajných společnostech zrušeno. I Nigérijci žijící v České republice se cítí nadále příslušníky těchto společností a členství v tajných společnostech chápou jako svou prestiž i záštitu – a to i v rovině praktikování magie. I v evropském prostředí zachovávají slib mlčenlivosti. Informace o příslušnosti k tajným společnostem patří k jejich osobním tabu. Příslušnost k tajné společnosti v Nigérii nemá sice v českém prostředí zásadní vliv na společenské postavení a prestiž jednotlivce jako v Nigérii, ale vědomí strachu z působení negativních sil na život člověka je i v evropském prostředí stejně silné.

Nigérijci žijící v České republice nejsou ve své víře českým prostředím ovlivněni. Jsou pouze nuceni ve svém chápání světa a života nějakým způsobem obsáhnout a definovat také kulturu české společnosti. V obecné rovině používají metodu srovnávání a v oblastech, do kterých nemohou snadno proniknout, přenášejí na českou společnost automaticky své ustálené představy, odpovídající zažitému nigérijskému modelu.

⁶ Výpověď respondenta D. L.

⁷ Tajné společnosti existují u naprosté většiny afrických populací. – Tajné společnosti existují pouze v Nigérii, jsou to organizované skupiny v rámci vesnice, kmene, města nebo univerzity a na životy svých členů a lokální společnost mají zásadní vliv. Členství v tajných společnostech je důležité pro společenské postavení a osobní prestiž Nigérijce, ale zároveň mu poskytuje jistotu, ochranu před negativními silami a zasvěcuje ho do tajemství magie. Kromě udržování magického kultu společnosti bdí nad respektováním společenského řádu a tradičních mravních principů. Tajné společnosti jsou zahaleny atmosférou tajemna, všudypřítomného nebezpečí ztráty života a magických rituálů prováděných při setkáních jejich členů. Každý člen tajné společnosti je vázán slibem mlčenlivosti – nesmí s nikým hovořit o podrobnostech týkajících se fungování skupiny, informací o jejích členech, čase a místě setkávání a nesmí nikomu prozradit, ke které tajné společnosti patří. (Respondenti vypověděli, že ani studenti na univerzitě nevědí, ke které tajné společnosti patří jejich nejlepší přítel nebo spolužák.) Při iniciaci do tajné společnosti musí každý nováček zaplatit nějaký „vstupní poplatek“. Buď musí zaplatit stanovenou finanční částku nebo splnit určený úkol – často je nováček požádán, aby přinesl tělo zemřelého člověka nebo jeho část, jindy se musí zavázat, že se po jeho smrti stane jeho tělo stane majetkem tajné společnosti. Respondenti vypověděli, že ani studenti na univerzitě nevědí, ke které tajné společnosti patří jejich nejlepší přítel nebo spolužák.

V tomto modelu nazírání není v představách Nigerijců voodoo nástroj, který by byl vlastní a používán výhradně nigerijským či africkým obyvatelstvem. Podle názoru Nigerijců praktikují voodoo i mimoafrické národy a také Evropané. Podle výkladu Nigerijců však evropské voodoo – na rozdíl od nigerijského voodoo, které má většinou destruktivní charakter – slouží většinou technickému pokroku, ekonomické prosperitě země a rozvoji kultury.

Nigerijci ovšem připouštějí možnost použití voodoo ze strany Evropanů proti nim: *„Myslím, že moje manželka proti mě použila voodoo, protože si již dlouho chci najít přítelkyni, ale doposud se mi to nepovedlo. Asi šla pro voodoo k Indům.“⁸*

Příslušníci nigerijské komunity v ČR žijí v neustálých obavách nejen z použití samotného voodoo proti vlastní osobě, ale i z použití čarodějnictví vůbec. Proto i na území ČR, v souvislosti s hrozbou voodoo, dodržují Nigerijci přísná pravidla při nakládání se svými ostříhanými vlasy či nehty. To, co někdy bylo součástí těla musí být zničeno (nejlépe spáleno, utopeno nebo zakopáno), aby nemohlo být zneužito jinou osobou k praktikování voodoo. Důvodem je víra, že jsou-li při voodoo rituálu použity nehty či vlasy dotyčného, je účinek voodoo silnější a má ničivější dopad.

Neméně intenzivně Nigerijci na území ČR promýšlejí hrozbu plynoucí z čarodějnictví (lektvarů) a jedů. Používání čarodějnictví a zacházení s prudkými jedy v evropském prostředí je především přisuzováno Evropankám; nikoliv národům pocházejícím z Afriky či orientu. Nigerijští muži mají obavy z toho, že mohou být otráveni jídlem či pitím. Otrava jedem je v Nigérii velmi častým prostředkem ke zbavování se nepohodlných osob ve svém okolí – ať už jde o manžela/manželku, nenáviděného souseda či konkurenta v práci. Majitelkami silných a velmi účinných jedů jsou v Nigérii většinou ženy. Toto přesvědčení nigerijští muži přenášejí i do českého prostředí. Věří, že mohou být očarováni evropskou ženou, která přidá do jejich pokrmu nebo nápoje substanci. Jeho působením pak žena nad nimi získá moc, kterou využije k vlastnímu prospěchu. Proto pokud jde o stravu jsou velmi obezřetní. Na návštěvách (pokud nejde o návštěvu krajanů) často odmítají konzumovat jakékoli potraviny a v restauraci či baru nikdy nenechávají své nápoje a pokrmy ani na okamžik bez dozoru, aby nikdo neměl příležitost je otrávit či do nich přimíchat čarodějný lektvar.

Magie je používána Nigerijci v českém prostředí také v případech, chtějí-li učinit nějaké rozhodnutí (například vykonat dlouhou cestu nebo uzavřít důležitý obchod). V takových případech je nutné navázat kontakt s neviditel-

⁸ Výpověď respondenta, jehož manželka je Češka. Tento respondent věří, že voodoo, které provádějí Indové, je velmi silné a Evropané si je od nich často obstarávají.

nými silami či zemřelými předky. Nejčastějšími prostředky jsou orákula a sny, které sdělují aktuální stav věcí a naznačují, co je třeba udělat nebo čeho se naopak vyvarovat.

Svět, který se Nigerijcům zjevuje ve spánku, je pro ně stejně důležitý a reálný jako svět, který prožívají v bdělém stavu. Ve snech mohou vnímat působení sil, jimiž se cítí obklopeni, a které jsou vběžném životě neviditelné a nezachytitelné. Tyto síly přinášejí znamení, která je nutno brát v úvahu při každém důležitém rozhodování nebo závažném životním kroku v následujících dnech. Nigerijci prostřednictvím snů komunikují se svými zemřelými předky. Tato setkání považují za skutečná a mohou během nich se svými předky rozmlouvat, klást jim otázky a stejně tak mohou být tázáni svými předky. Věří, že to, co viděli, prožili ve snu nebo o čem ve snu hovořili se svými předky, se skutečně stane nebo stalo.

Nigerijci říkají, že ve snech se člověku zjevuje smrt určitou dobu před tím než dotyčný zemře. Věří, že smrt se člověku zjevuje nejméně šest hodin předem, proto žádný Afričan není svou smrtí překvapen. Člověk umírá, protože byl k smrti odsouzen prostřednictvím magie a jejím prostřednictvím se dozvěděl o přicházející smrti.

Někdy je však třeba učinit závažné rozhodnutí, ale dotyčný se ve snu nedočká odpovědi nebo se žádný sen nedostaví. Pro tyto případy mají Nigerijci propracovaný systém věšteckých metod – orákul, jejichž prostřednictvím se přímo či nepřímo mohou dozvědět aktuální stav věcí a jsou-li jim tajemné síly nakloněny či nikoliv. Pokud se Nigerijci žijící v České republice potřebují obrátit na orákulum, cestují za tímto účelem do Nigérie. Orákula, která dávají odpovědi týkající se závažných životních rozhodnutí, vlastní v Nigérii pouze čarodějové. Jednodušší orákula vlastní také nigerijské ženy, ale taková orákula se používají pouze pro nepříliš důležitá věštění.

Život Nigerijců v ČR je provázán nejen s výchozí kulturou, ale také s vlastní nigerijskou společností a jejím životním prostorem. Tyto vazby se realizují i prostřednictvím zažitých, enkulturací vštípené víry v účinnost a určující dosah čarodějných praktik.

Opinions on witchcraft in the Czech Nigerian community

Petra Jeřábková

The Nigerian ethnic community is one of the modern ethnic groups in the Czech Republic. Situated in an emerging mosaic of varied cultures, the Nigerian community brings incentives that in many cases do not relate to the system of European culture. A belief in the power of witchcraft is one such cultural area. The question of the importance of magic and witchcraft in the Czech Republic is a central theme for the article. It was examined by qualitative research of Nigerians living in Prague and other Czech cities. Research has shown that the life of Nigerians living in the Czech Republic is not only intertwined with their initial culture. Ingrained by enculturation, the belief in the effectiveness and formative result of witchcraft practices influences their own actions. Nigerians attribute the ability to use magic and witchcraft also to their European or Czech friends, neighbours and colleagues. Thus, when reflecting the reality in a European or Czech context, Nigerians apply the culturally based and reliable concept of worldview.